

2008

Робоча група з
підготовки Стратегії
розвитку міста
Борисполя

За підтримки Фонду
Молода Демократія,
Центра підтримки розвитку
м. Борисполя

[ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПІДПРИЄМЦІВ МІСТА БОРИСПОЛЯ]

Оглавление

I. ВСТУП.....	3
II. МЕТОДОЛОГІЯ	3
III. УЗАГАЛЬНЕНІ ВИСНОВКИ	3
IV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ	4
1. Статус підприємств.....	4
2. Загальна інформація про підприємства	5
3. Споживачі	6
4. Робоча сила	7
5. Виробничі потужності.....	10
6. Послуги органів влади й відносини з ними	10
7. Критично важливі питання.....	13
8. Загальні враження	14
ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	15

I. ВСТУП

Робоча група з підготовки Стратегії розвитку міста Борисполя (РГ) у вересні 2008 року ініціювала й організувала проведення вибіркового опитування підприємців і роботодавців міста. Дослідження є одним з етапів процесу стратегічного планування розвитку міста. Мета цього опитування полягала в тім, щоб зібрати для членів РГ корисну й достовірну інформацію про думку тих, хто здійснює інвестиції й створює робочі місця в місті. Питання анкети стосувалися історії, статусу й нинішнього стану підприємств, характеру їхньої діяльності, проблем кадрового забезпечення й зайнятості, наявності виробничих потужностей, послуг органів влади й відносин з ними, а також загального враження про місто як місце для ведення бізнесу.

II. МЕТОДОЛОГІЯ

Станом на 10 вересня 2008 р. було заповнено 30 анкет. У перелік компаній, які взяли участь в опитуванні, ввійшли, як найбільші роботодавці міста, так і низка малих і середніх підприємств. Усього в опитаних компаніях працює 17 960 працівників. Одинадцять підприємств мають більше 250 працівників і умовно віднесені до категорії великих, 10 середніх підприємств мають чисельність від 50 до 250 працівників. У ході опитування отримані також відповіді 4 малих підприємств, де працює менше 50 працівників. Опитування було проведено залученими незалежними фахівцями - соціологами за сприяння міської ради та її виконавчих органів.

Щоб одержати найповніші й відвертіші відповіді на питання анкети, респондентів запевнили, що в цьому звіті не будуть наведені посилання на конкретні підприємства, тобто буде збережена конфіденційність анкет. У цьому звіті надані узагальнені відповіді всіх респондентів.

Зрозуміло, що опитування 30 підприємств не може повністю відбити думки всіх підприємців міста. Проте, респонденти представляють значну частину місцевої економіки, що має, як великих роботодавців так і сектор малих та середніх підприємств.

III. УЗАГАЛЬНЕНІ ВИСНОВКИ

1. Місцева економіка виявляє ознаки зростання після процесів падіння економіки й приватизації, які супроводжувалися становленням і розвитком динамічного сектора малих і середніх підприємств. Опитані підприємства представляють різні галузі економіки: промисловість, будівництво, перевезення, послуги, медицина, комунальне й соціально-побутове обслуговування. Більшість місцевих підприємців і роботодавців вважають головною перешкодою для розвитку свого бізнесу загальну економічну ситуацію в країні.
2. Оцінюючи перспективи вступу України в ЄС, більшість підприємців і роботодавців міста, з одного боку, сподіваються на стабільний бізнес-клімат, а з іншого боку, побоюються зростання вартості робочої сили, вартості товарів і послуг й високого рівня конкуренції. У цілому можна сказати, що опитані підприємці й роботодавці від вступу України в ЄС очікують більше позитива, ніж негатива, пов'язуючи це із загальним поліпшенням бізнес-клімату в країні.
3. Більшість опитаних підприємств очікують зростання обсягів збуту в 2008 р., у порівнянні з 2007р., у середньому на 16%. Продукція, роботи й послуги підприємств міста, які взяли участь в опитуванні, споживаються переважно на території України.
4. Загальна кількість працівників, зайнятих на 30 опитаних підприємствах в 2008 році склала 17960 чоловік. Аналіз динаміки зайнятості виявив, що п'ять років тому цей показник становив на 40% менше. Загальна тенденція по всіх підприємствах демонструє тенденцію росту трудової зайнятості, що пов'язано з розвитком малого, зростанням великого й стабілізацією середнього бізнесу.
5. Рівень задоволеності роботодавцями якістю робочої сили оцінено як високий. Це можна розглядати як сильну сторону території, оскільки наявність кваліфікованої робочої сили належить до основних причин, по яких підприємці розміщують свій бізнес у Борисполі. У той же час більшість підприємств відчують значну нестачу кваліфікованих кадрів. Міська економіка відчуває серйозний дефіцит у першу чергу у кваліфікованих робітничих професіях.

6. Більше 60% опитаних підприємств планують інвестувати в розвиток свого бізнесу в сукупності більше 688350 тис. грн. Більшість з них інвестиції спрямує не тільки на модернізацію або поліпшення виробничих технологій, але й на створення в найближчі 2009-2012 роки близько 850 нових робочих місць.
7. Узагальнений показник якості послуг місцевих органів влади можна розглядати як середню оцінку. Оцінки більшості надаваних послуг наближаються до межі між середніми й низькими оцінками. Найбільш критичними серед них є: ліцензування будівельних робіт, суспільний транспорт, розвиток інфраструктури (газ, вода, каналізація, електроенергія), вивіз сміття. В інтервал низьких оцінок потрапили такі послуги як: охорона порядку й утримування доріг.
8. Оцінюючи задоволеність взаємодії із представниками влади, підприємці й роботодавці найбільш високо оцінили контакти з міським головою, заступниками міського голови. Найбільш низькі оцінки одержали міська рада, обласні органи влади, управління міліції. Основними проблемами у контактах із посадовцями державних органів є: довга процедура розгляду документів і прийняття рішень, бюрократія, багато питань вирішуються тільки після контакту з першою особою.
9. Більше 60% підприємців міста позитивно оцінили якість роботи місцевих органів влади в цілому. У думках про бізнес-клімат міста також домінує оцінка «добре». Головними сильними сторонами міста підприємці вважають його географічне розташування, близькість ринків збуту, транспортну інфраструктуру й наявність конструктивної позиції влади.
10. Більшість підприємців вважають, що місцева економіка може змінитися на краще, якщо в системі заходів, спрямованих на економічний розвиток міста, буде зроблено наголос на підвищення якості життя і якості трудових ресурсів. На думку підприємців, Бориспіль має всі шанси стати лідером в Україні серед міст із населенням до 100 тис. чоловік.

IV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

1. Статус підприємств

14 з 30 опитаних підприємств були засновані до 1990 р. 16 підприємств створені після 1990 року. Серед опитаних підприємств після 1990 року створено 4 малі підприємства й по 6 підприємств із категорії середніх і великих. На малюнку 1 видно, що в опитуванні взяли участь підприємства з різною формою власності.

Малюнок 1. Структура власності

З опитаних підприємств 36% належать державі, 22% і 19% відповідно до фізичним і юридичним особам - резидентам України, 16% у комунальній власності, а 14% опитаних підприємств мають у структурі іноземних власників.

2. Загальна інформація про підприємства

Опитані підприємства представляють різні галузі економіки: промисловість, будівництво, перевезення, послуги, медицину, комунальне й соціально-побутове обслуговування. Більшість опитаних підприємств демонструють зростання обсягів продажу, очікується збільшення реалізації товарів і послуг у середньому більше ніж на 16%.

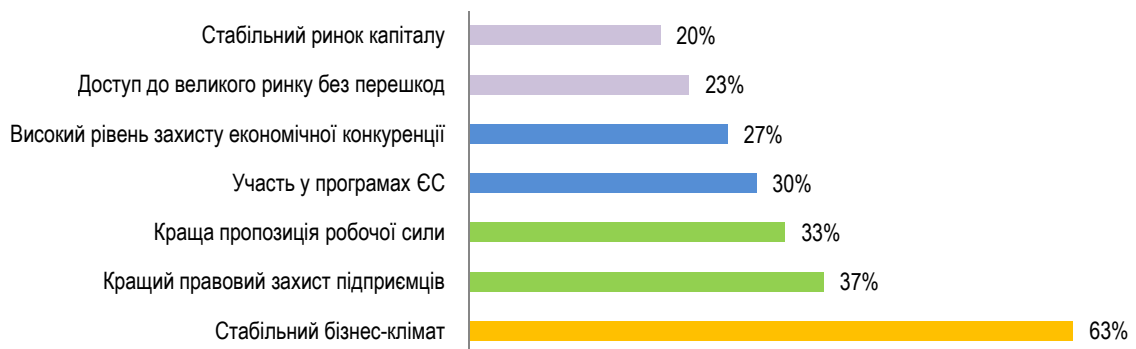
Підприємці назвали фактори, які впливають на їхній розвиток зараз і впливатимуть в майбутньому (малюнок 2). Домінуючий негативний фактор для 77% підприємств - загальна економічна ситуація. Наступні за значимістю фактори: брак кваліфікованої робочої сили й національне законодавство важливі для 60% і 43% опитаних відповідно. Для третини респондентів важливі такі фактори: внутрішня конкуренція (33%), видатки на матеріали й комплектуючі (30%) і видатки на енергію (27%). Порядку 20% підприємств вважають критичними вартість робочої сили й застарілі засоби виробництва. Менш значущими факторами для підприємців і роботодавців міста є: процентні ставки, відношення місцевої влади, іноземна конкуренція, втрата ринків у колишньому СРСР і віддаленість ринків.

Малюнок 2. Перешкоди на шляху економічного розвитку

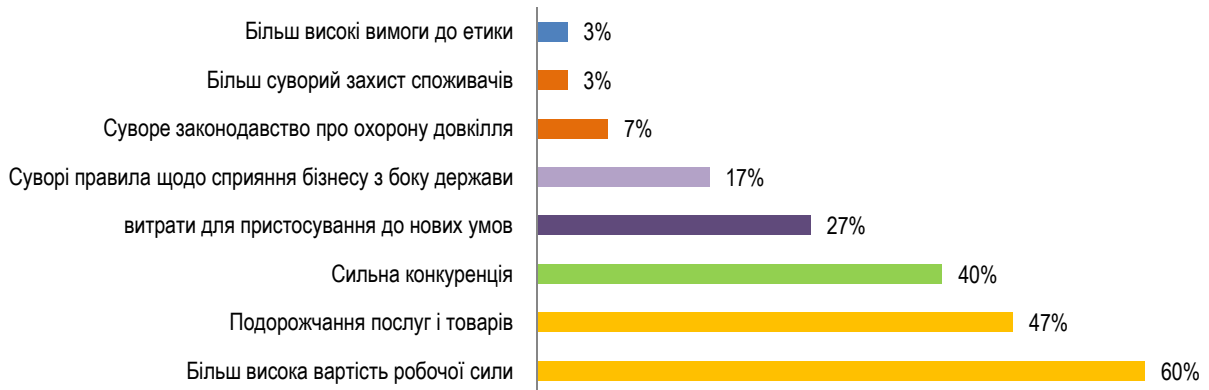
У країні розпочато процес інтеграції України в ЄС і існує безліч оцінок фахівців про можливі перспективи цього процесу. Проведене опитування дозволяє оцінити думку підприємців і роботодавців щодо цього питання. Якщо говорити про переваги розпочатого процесу інтеграції (малюнок 3), то більшість підприємців і роботодавців міста, з одного боку, сподіваються на стабільний бізнес-клімат (більше 60% опитаних), близько 40% очікують, що покращиться правовий захист підприємців. Третина підприємств сподіваються, що покращиться стан на ринку робочої сили, з'явиться можливість брати участь у програмах ЄС і підвищиться захист економічної конкуренції. Біля 20% респондентів припускають, що буде забезпечено доступ до великого ринку без митниць і інших бар'єрів, а також стане стабільнішим ринок капіталу.

Малюнок 3. Переваги вступу до ЄС

Серед недоліків (малюнок 4) більшість підприємців називають більш високу вартість робочої сили (60%) та подорожчання послуг і товарів (47%), 40% опитаних побоюються посилення конкуренції. Біля третини респондентів (27%) вважають, що вступ у ЄС зажадає від підприємств додаткових витрат для пристосування до нових умов. 17% опитаних чекають більше строгих правил стосовно бізнесу з боку держави. Серед найменш значимих факторів назване: суворе законодавство про охорону навколишнього середовища, ретельніший захист споживачів і високі вимоги до етики.

Малюнок 4. Недоліки вступу до ЄС

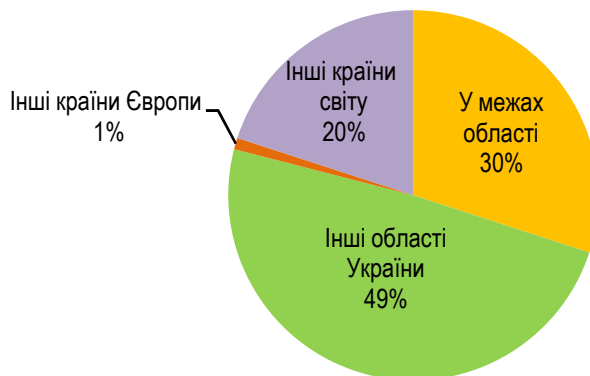

Таким чином, оцінюючи перспективи вступу України в ЄС, більшість підприємців і роботодавців міста, з одного боку, сподіваються на стабільний бізнес-клімат, а з іншого боку, побоюються зростання вартості робочої сили, вартості товарів і послуг й високого рівня конкуренції. Отже, опитані підприємці й роботодавці від вступу України в ЄС очікують більше позитива, ніж негатива, зв'язуючи це із загальним поліпшенням бізнес-клімату в країні.

3. Споживачі

Інформація про географічне розташування ринків збуту (малюнок 5) підприємств свідчить про наступне. Продукція, роботи й послуги підприємств міста, які взяли участь в опитуванні, споживаються переважно на території України. Причому, у межах області реалізується біля 30% усього обсягу збуту, в інших областях України - 49%. За межі України вивозиться близько 21% усього обсягу збуту (показник нижче середнього по Україні (в 2007 році - 38 %), з них: у Європу - 1%, в інші країни миру - 20%.

Малюнок 5. Збутова орієнтованість місцевої економіки

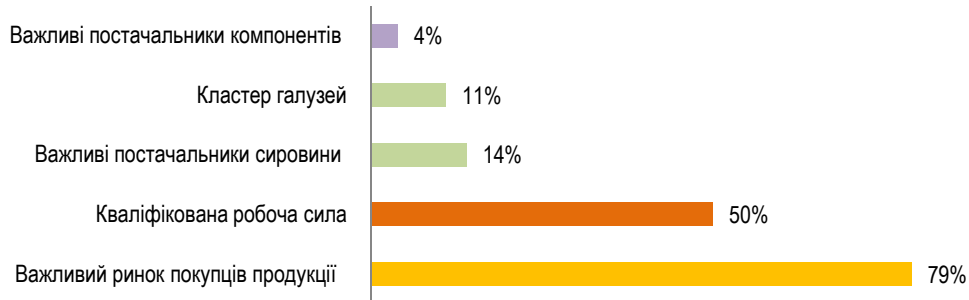

Більшість опитаних підприємств очікують зростання обсягів збуту в 2008 р., у порівнянні з 2007 р., у середньому на 16%, мінімальний показник росту - 2%, максимальний показник росту – 40%. Три із тридцяти опитаних підприємств очікують зниження обсягів реалізації від 5% до 40%. У середньому

річний обсяг збуту за 2007 рік, розраховуючи на одного працівника, склав 203,7 тис. грн. По Україні середній показник 2007 року становить 120,0 тис грн. За прогнозами за результатами 2008 року цей показник повинен скласти 218 тис. грн. Такий досить високий, у порівнянні з іншими містами України, показник обумовлений широким ринком збуту.

На малюнку 6 видно, що для 79% опитаних компаній однією з головних причин того, що вони займаються підприємницькою діяльністю саме в Борисполі, є наявність основної групи споживачів. 50% підприємств причиною розміщення свого бізнесу в Борисполі вважають наявність тут кваліфікованої робочої сили. Інші фактори для більшості опитаних не мають вирішального значення.

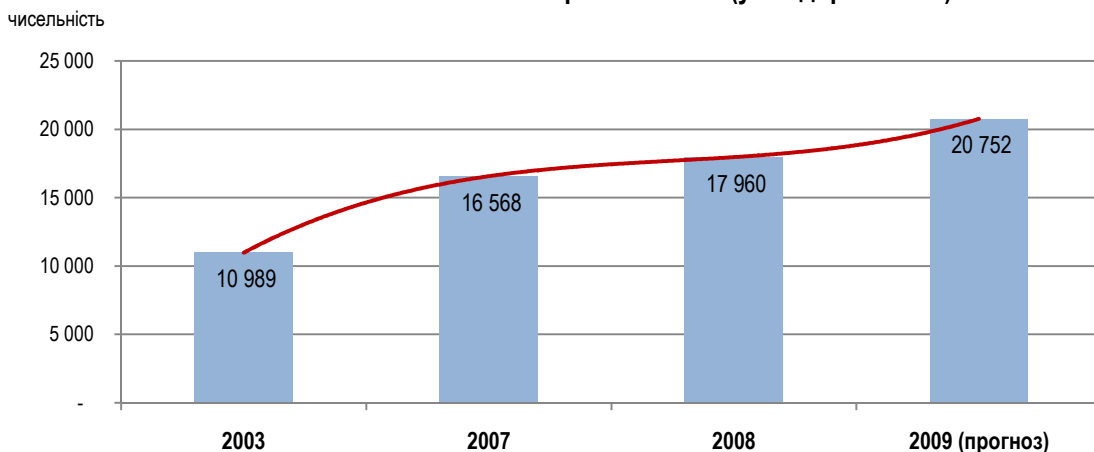
Малюнок 6. Чинники розміщення підприємств

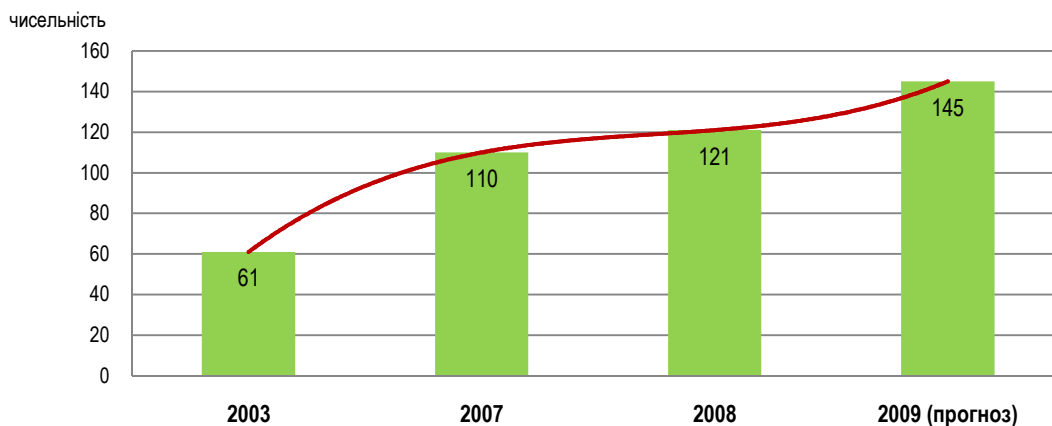
4. Робоча сила

Загальна кількість працівників, зайнятих на 30 опитаних підприємствах в 2008 році склала 17960 чоловік. Аналіз динаміки зайнятості показав, що п'ять років тому цей показник становив на 40% менше. На малюнках 7, 7а, 7б, 7в добре видна тенденція зміни чисельності працюючих з 2003 по 2007-2008 роки й прогноз на 2009 рік. Загальна тенденція по всіх підприємствах демонструє тенденцію росту трудової зайнятості, що пов'язано з розвитком малого, ростом великого й стабілізацією середнього бізнесу.

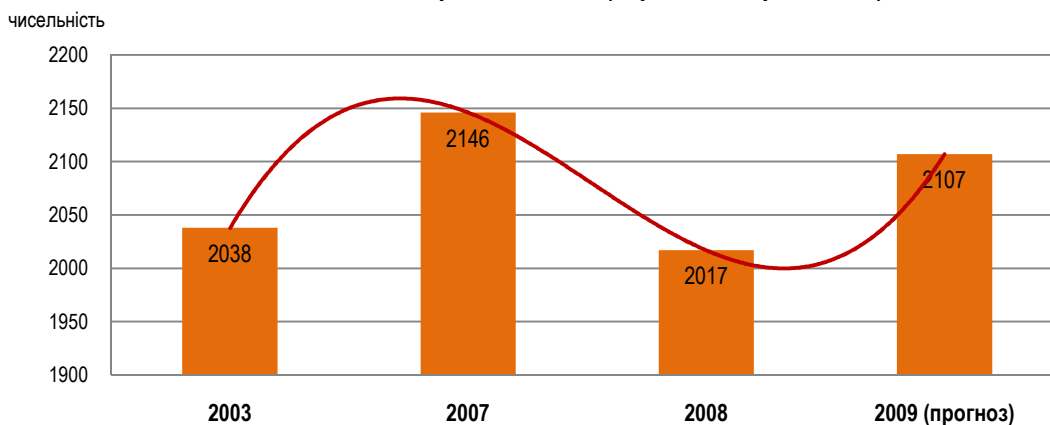
Малюнок 7. Розвиток робочої сили (усі підприємства)

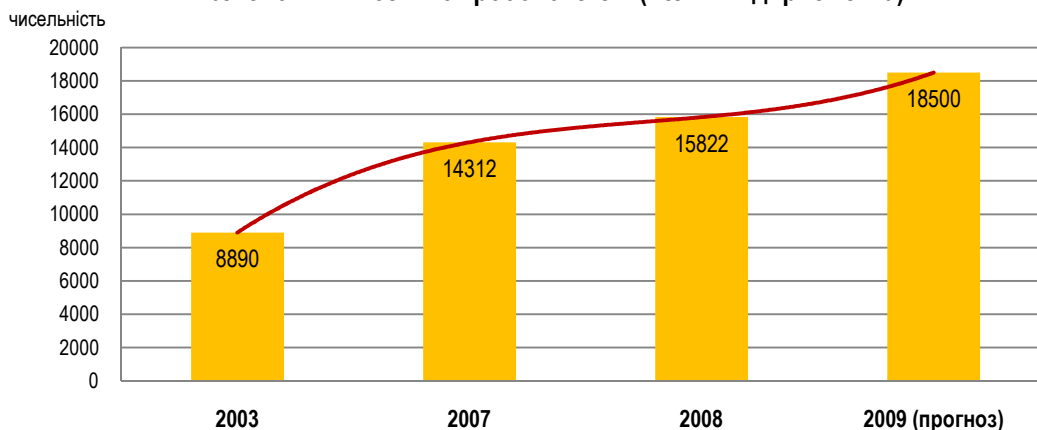
Малюнок 7а. Розвиток робочої сили (малі підприємства)

Малюнок 7б. Розвиток робочої сили (середні підприємства)

Малюнок 7в. Розвиток робочої сили (великі підприємства)

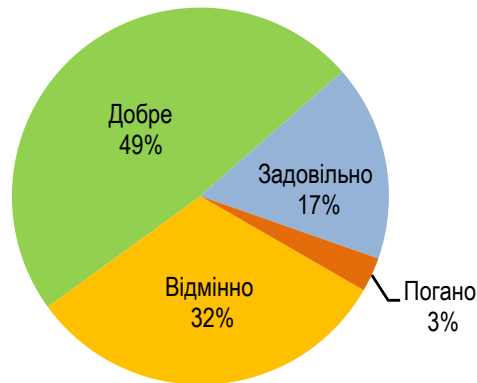

На малюнках 7а й 7в, де представлена динаміка трудових ресурсів малих і великих підприємств, видно, що графіки повторюють динаміку зростання узагальнених показників (малюнок 7). Провисання лінії тренда на малюнку 7б зв'язано зі зниженням чисельності трудових ресурсів на середніх підприємствах у період з 2007 по 2008 рік і очікуваний ріст найманих робітників в 2009 році.

Тенденція стабільного росту трудової зайнятості на великих підприємствах кардинально відрізняється від багатьох міст України, де у великому бізнесі стабільно знижується чисельність працюючих.

У цілому, за прогнозами, у найближчі 2009-2012 роки на опитаних підприємствах планується створити не менш 850 нових робочих місць.

Малюнок 8. Якість робочої сили

Рівень задоволеності роботодавцями якістю робочої сили можна оцінити як високий (малюнок 8). У цілому, 32% працівників оцінюються на «відмінно», 48% - на «добре», 17% - працюють задовільно й 2% - погано. Це співвідношення показників, демонструє домінування оцінок «відмінно» і «добре» і виглядає досить оптимістично, оскільки 80% персоналу працюють якісно. Це можна розглядати як сильну сторону території, оскільки наявність кваліфікованої робочої сили належить до числа основних причин, по яких підприємці розміщують свій бізнес у Борисполі.

У той же час більшість підприємств відчувають значну нестачу кваліфікованих кадрів. Двадцять шість опитаних підприємств відчувають брак кваліфікованої робочої сили зараз, а два прогнозують проблеми такого роду в майбутньому.

Малюнок 9. Брак робочої сили

На малюнку 9 відбиті основні категорії робочої сили, дефіцит якої відчувають підприємці й роботодавці. У першу групу фахівців з вищою освітою входять такі спеціальності як: фармацевти, лікарі, менеджери, економісти, бухгалтери, юристи, інженери, програмісти. У другу за значимістю групу ввійшли дві категорії: машиністи спеціальної техніки (машиністи екскаваторів, машиністи бульдозерів, крановики, механізатори) і будівельно-монтажні працівники (малярі, плиточники-лицювальники, будівельники, монтажники, зварники). Третя група категорій містить у собі фахівців з електроустаткування (електромонтери, електромеханіки, електрики) і кваліфікованих слюсарів (слюсарі, слюсарі теплотехнічного устаткування, слюсарі-ремонтники, слюсарі контрольно-вимірювальних приладів). У

групу з меншою кількістю згадувань увійшли категорії: робітники верстатники, водії автотранспорту, технічний персонал, вантажно-розвантажувальні робітники, робітники комунальних підприємств.

Як видно з діаграми міська економіка відчуває серйозний дефіцит у першу чергу у кваліфікованих робочих професіях.

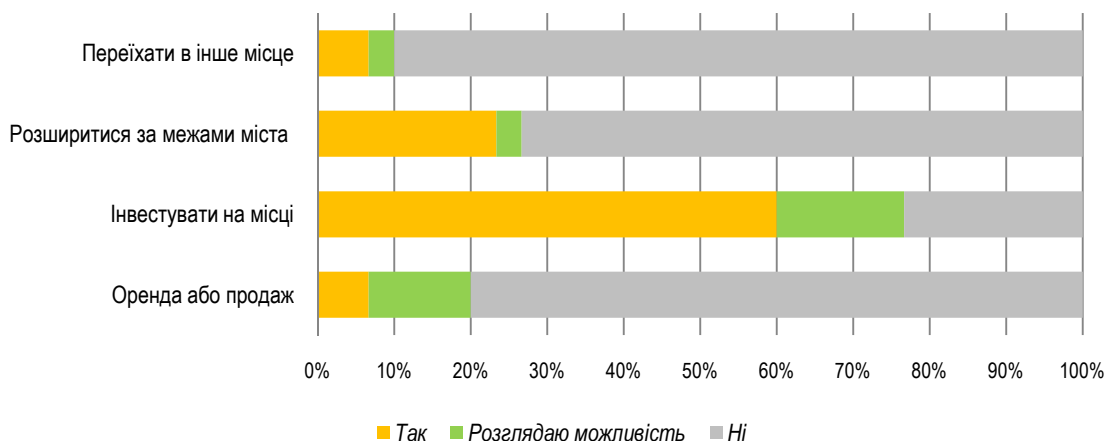
Середньомісячна заробітна плата, яку виплачують на підприємствах, що прийняли участь в опитуванні, в 2008 році розмір склала 2 399 грн., тоді як в 2007 р. вона становила 1 827 грн. Середня зарплата в місцевій економіці варіює від 630 до 4200 грн. на місяць.

5. Виробничі потужності

Близько 60% опитаних підприємств (малюнок 10) планують інвестувати в розвиток свого бізнесу в сукупності більше 688 350 тис. грн. Для більшості з них інвестиції будуть спрямовані не тільки на модернізацію або поліпшення виробничих технологій, але й на створення загалом 850 нових робочих місць. Шляхом зменшення своєї виробничої бази планують йти біля 20% з опитаних підприємств.

Більше 20% з опитаних підприємств планують розширення свого бізнесу за межами міста або області, а близько 10% з опитаних підприємств розглядають можливість повного перенесення свого бізнесу в інше місто. Основна причина переміщення в першому випадку - розширення бізнесу, у другому випадку - брак землі в Борисполі та її вартість.

Малюнок 10. Перспективи розвитку місцевого бізнесу

6. Послуги органів влади й відносини з ними

Підприємствам було запропоновано оцінити по 4-бальній шкалі (від 1 – відмінно до 4 - погано) десять послуг, які надаються їм органами місцевого самоврядування міста. Узагальнений показник (малюнок 11) цих послуг потрапив в інтервал від 2 до 3, що можна розглядати як середню оцінку. В інтервал від 1 до 2 (на малюнку 11), не потрапила жодна з послуг, надаваних органами місцевого самоврядування. Найбільш високі оцінки одержали такі послуги як: ліцензування й видача дозволів для ведення бізнесу, житлове будівництво. Оцінки більшості надаваних послуг наближаються до межі між середніми й низькими оцінками. Найбільш критичними серед них є: ліцензування будівельних робіт, громадський транспорт, розвиток інфраструктури (газ, вода, каналізація, електроенергія), вивіз сміття. В інтервал низьких оцінок потрапили такі послуги як: охорона порядку й утримування доріг.

Малюнок 11. Оцінка послуг органів місцевого самоврядування

Малюнок 12 демонструє уявлення підприємців і роботодавців про форму та ступінь участі місцевої влади в економічному розвитку й сприянні бізнесу. Підприємці активно підтримують більшість видів ініціатив, які були запропоновані їм на вибір. Найбільшу кількість позитивних оцінок одержали пропозиції з активного залучення інвестицій, з розвитку робочої сили й залученню в місто професіоналів з економічного розвитку. Потім (по сукупності позитивних оцінок) можна виділити групу ініціатив, у яку входять: створення центру сприяння бізнесу й бізнес-інкубатора, фінансова підтримка підприємств. У третю групу можна віднести введення податкових стимулів, надання переваги місцевим фірмам і особиста участь ОМС у маркетингу підприємств. Найбільшу кількість негативних оцінок (що домінують над позитивними) викликала пропозиція про безкоштовні ділянки для ведення бізнесу.

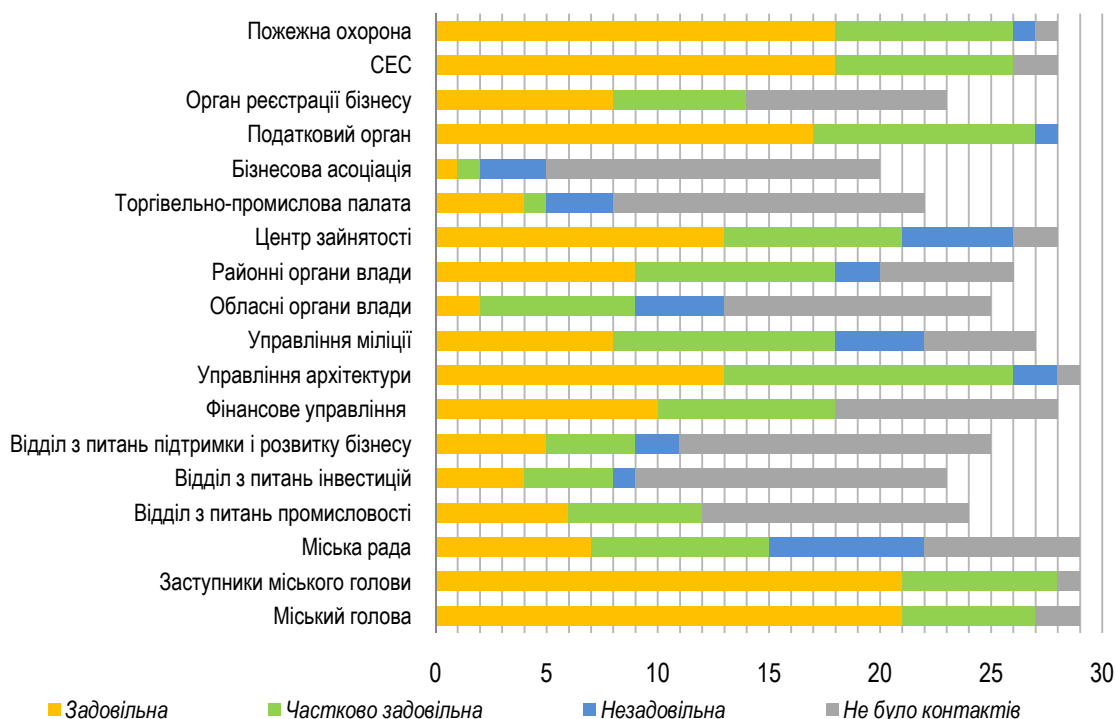
Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що більшість опитаних вважають найбільш ефективними для економічного розвитку території - залучення довгострокових фінансових ресурсів і розвиток людських ресурсів.

Малюнок 12. Роль місцевої влади в економічному розвитку і сприянні бізнесу

На малюнку 13 наведено оцінку задоволеності підприємців взаємодією із представниками влади. Найбільша кількість контактів бізнесу з міським головою, заступниками міського голови, пожежною охороною, управлінням архітектури, СЕС, центром зайнятості. Найменша кількість контактів з бізнес-асоціаціями, торгово-промисловою палатою, відділами з питань підтримки бізнесу, інвестицій і промисловості, обласними органами влади.

Малюнок 13. Задоволеність співпрацю з представниками влади

Діаграма 14 свідчить про рівень задоволеності контактами із представниками влади. Найбільш високу оцінку підприємців отримали контакти з міським головою, заступниками міського голови (15 і 14 відповідно). Досить високу оцінку мають СЕС і пожежна охорона (від 10 до 8). У категорію з домінуючими позитивними оцінками потрапили податкова інспекція, відділ реєстрації бізнесу й фінансове управління (від 5 до 2).

Малюнок 14. Збалансована оцінка задоволеності співпрацюю з представниками влади

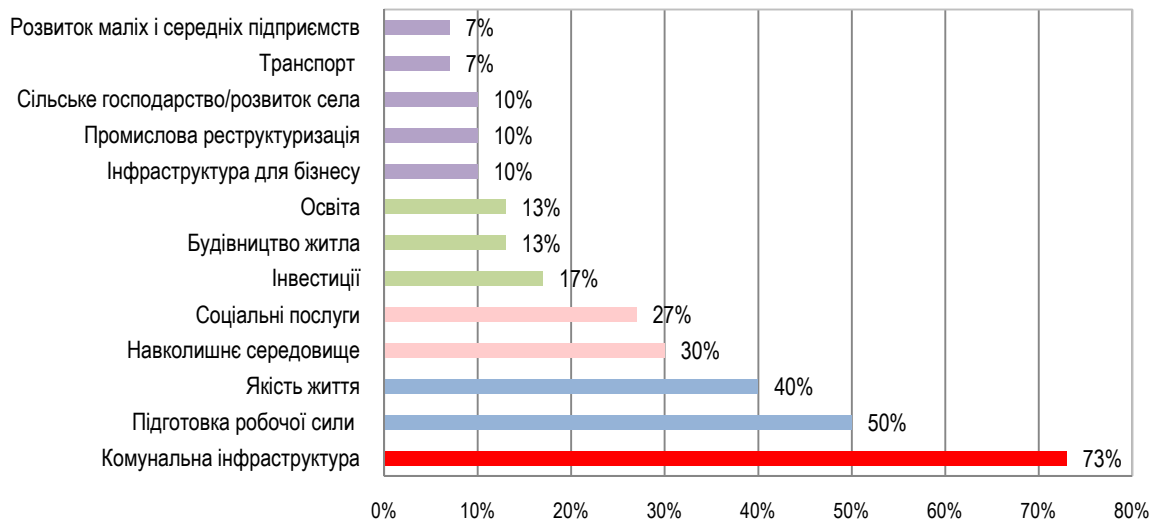
У той же час, за усередненою оцінкою більша частина представників державних структур одержали негативну оцінку. Найбільш низькі оцінки одержали міська рада, обласні органи влади, управління міліції (від -15 до -10). Бізнес-Асоціація, центр зайнятості, районні органи влади, управління архітектури одержали оцінки від -6 до -4. Відділ з питань підтримки бізнесу, торгово-промислова палата й відділ з питань інвестицій одержали оцінки від -3 до -2. Найменше контактів було з бізнес-асоціацією. У цілому серед оцінок підприємців і роботодавців домінують переважно позитивні оцінки по всіх позиціях.

Відповідно до коментарів підприємців і роботодавців основними проблемами при контактах із чиновниками й державними органами є: довга процедура розгляду документів і прийняття рішень, бюрократія, багато питань вирішуються тільки після контакту з першою особою.

7. Критично важливі питання

Аналіз вибору керівниками підприємств найбільш критичних питань, на які варто зосередити увагу при розробці стратегічного плану міста, показав наступну пріоритетність (малюнок 15) згруповану в 5 груп.

Малюнок 15. Критичні питання

I група (червоний колір на малюнку 15) більше 70% опитаних:

1. Розвиток комунальної інфраструктури (дороги, електро-, газо- і водопостачання).

II група (блакитний колір на малюнку 15) більше 40% опитаних:

1. Підготовка/перепідготовка робочої сили.
2. Підвищення якості життя.

III група (рожевий колір на малюнку 15) близько 30% опитаних:

1. Підтримка навколишнього середовища.
2. Розвиток соціальних послуг.

IV група (зелений колір на малюнку 15) до 17% опитаних:

1. Залучення прямих інвестицій.
2. Будівництво житла.
3. Розвиток освітньої системи.

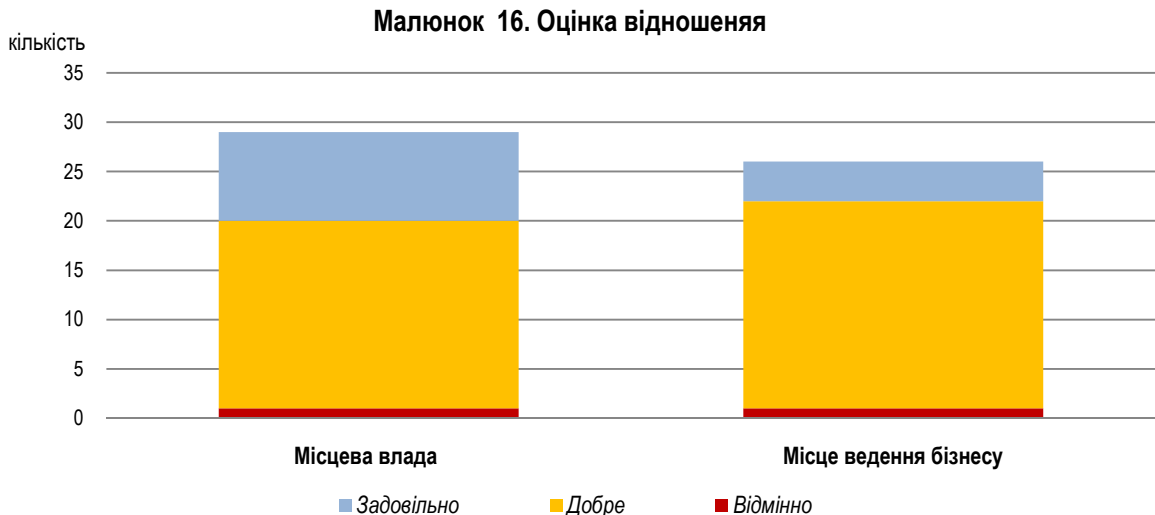
V група (бузковий колір на малюнку 15) до 10% опитаних:

1. Створення інфраструктури для бізнесу.
2. Проведення промислової реструктуризації.
3. Розвиток сільського господарства.
4. Розвиток суспільного транспорту.
5. Розвиток малих і середніх підприємств.

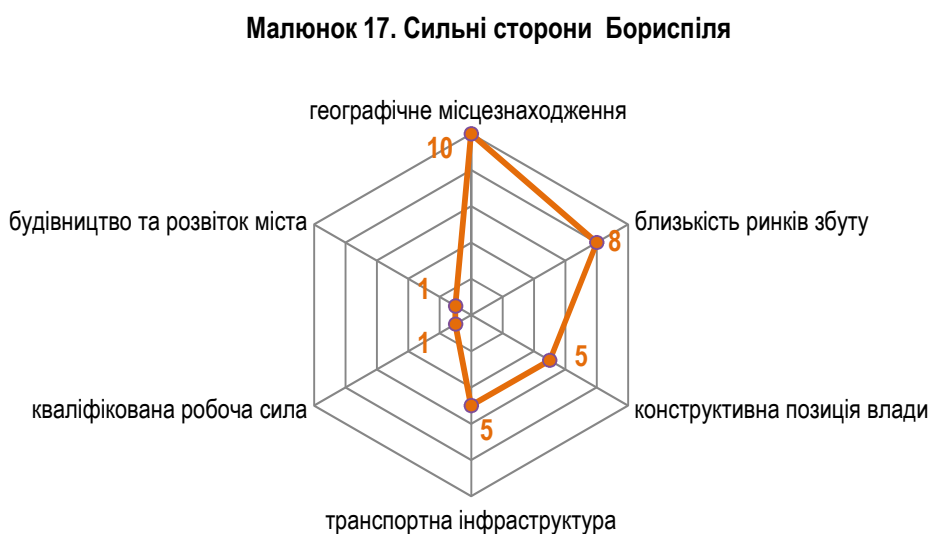
Розподіл пріоритетів свідчить, що на даному етапі для опитаних критично важливим є підвищення якості життя і якості трудових ресурсів.

8. Загальні враження

У процесі анкетування підприємцям було запропоновано поділитися своїми загальними враженнями про роботу органів влади міста (малюнок 16). Одне підприємство (3% всіх опитаних) оцінило якість роботи міської ради на «відмінно», дев'янадцять підприємств (близько 63% всіх опитаних) - на «добре», дев'ять (30% всіх опитаних) - на «задовільно». Оцінок «погано» не було. Практично таке ж співвідношення оцінок і в міста, як місця для ведення бізнесу, тобто більшість респондентів вважають, що в місті гарний бізнес-клімат.

Серед прикладів позитивних аспектів бізнес-клімату міста, наведених підприємцями, найчастіше згадувалися такі як: географічне положення, близькість ринків збуту, конструктивна позиція влади, транспортна інфраструктура, кваліфікована робоча сила, будівництво й розвиток міста. На малюнку 17 відбита частота згадувань кожної із сильних сторін.

Серед слабких сторін міста, як місця для ведення бізнесу, підприємці назвали такі: недостатня координація зусиль підприємств для рішення загальноміських проблем, брак землі для будівництва, недостатні надходження в місцевий бюджет, відтік робочої сили в столицю, вплив цін столиці на товари й робочу силу, недостатню якість доріг і їхня пропускна здатність, погане електропостачання, висока конкуренція через близькість із Києвом.

Крім того, у завершальних коментарях були виявлені конкретні побажання: сприяти бізнесу з боку влади й контролювати дотримання встановлених правил. Крім того, говорилося про необхідність підтримувати своїх виробників, продовжувати роботу з надання послуг населенню й поліпшенню порядку, у першу чергу, пов'язаного з роботою міліції по забезпеченню правопорядку в нічний час. На думку підприємців, Бориспіль має всі шанси стати лідером в Україні серед міст із населенням до 100 тис. чоловік.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Це дослідження бізнес-клімату Борисполя демонструє узагальнені думки підприємницької громадськості міста. Якість взаємних відносин бізнесу та міських органів влади визначить, чи буде відбуватися зростання економіки міста, або економіка буде перебувати в стані занепаду.

Даний звіт допоможе Робочій групі з підготовки Стратегії розвитку міста Борисполя в його роботі й буде корисним для місцевих органів влади в їхніх зусиллях, спрямованих на підтримку й поліпшення бізнес-клімату міста.

Працівники міськради й виконавчих органів міської ради міста, а також консультанти Центра підтримки розвитку м.Борисполя висловлюють вдячність всім підприємцям і роботодавцям, які поділилися своєю думкою й надали корисну інформацію. Окрема подяка всім членам Робочої групи з підготовки Стратегії розвитку міста Борисполя, які приділили свій час і зусилля для організації проведення опитування.